

Archeologisch onderzoek naar een mogelijk urnenveld op plangebied 'Plantexpo' te Schoonloo, gemeente Aa en Hunze (Dr.)

J.B. Hielkema & M.J.M. de Wit

Met bijdragen van K.L.B. Bosma G.J. de Roller & J.R. Veldhuis

ARC-Publicaties 165

Groningen

2007

ISSN 1574-6879

Colofon

Archeologisch onderzoek naar een mogelijk urnenveld op plangebied
'Plantexpo' te Schoonloo, gemeente Aa en Hunze (Dr.)

ARC-Publicaties 165
ARC-Projectcode 2006-169

Opdrachtgever
Gemeente Aa en Hunze
Bevoegd gezag
Provincie Drenthe, dr. W.A.B. van der Sanden
Beheer en plaats van documentatie
Noordelijk Archeologisch Depot, Nuis

ARCHIS nummer onderzoek
18035

Tekst
J.B. Hielkema, met bijdragen van K.L.B. Bosma G.J. de Roller &
J.R. Veldhuis

Foto's
J.B. Hielkema & L. de Jong

Digitale beeldverwerking
B. Schomaker

Redactie
A. Ufkes

Eindredactie
J. Schoneveld

Status
definitieve versie

Autorisatie — C.G. Koopstra

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6879

Groningen, 2007

Omslag
Kringgreppel in het opgravingsvlak. Foto: L. de Jong

Een recente lijst van de ARC-Publicaties is te vinden op www.arcbv.nl

Inhoud

1	Inleiding	3
	<i>J.B. Hielkema</i>	
1.1	Aanleiding van het onderzoek	3
1.2	Ligging van het onderzoeksgebied	3
1.3	Objectgegevens	4
1.4	Doel van het onderzoek	4
1.5	Onderzoeksgeschiedenis	7
1.6	Werkwijze	7
2	Sporen en structuren	11
	<i>J.B. Hielkema</i>	
2.1	Deelgebied A	11
2.2	Deelgebied B	11
2.3	Deelgebied C	11
2.4	Vondstmateriaal	17
3	Aardewerk	19
	<i>K.L.B. Bosma</i>	
3.1	Inleiding en werkwijze	19
3.2	Resultaten	19
3.3	Conclusie	19
4	Natuur- en vuursteen	21
	<i>J.R. Veldhuis</i>	
4.1	Inleiding en werkwijze	21
4.2	Resultaten	21
4.3	Conclusie	23
5	Botanische macroresten	25
	<i>G.J. de Roller</i>	
5.1	Inleiding	25
5.2	Werkwijze	25
5.3	Waarderingsresultaten	25
5.4	Conclusie en aanbeveling	25
6	Synthese	27
	<i>J.B. Hielkema & M.J.M. de Wit</i>	

7 Conclusie	31
<i>J.B. Hielkema & M.J.M. de Wit</i>	
Literatuur	35

1 Inleiding

J.B. Hielkema

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De gemeente Aa en Hunze heeft plannen om nieuwbouw te realiseren in Schoonloo, plangebied 'Plantexpo'. Een inventariserend veldonderzoek door archeologisch onderzoeksbureau De Steekproef heeft aangetoond dat binnen het plangebied de bodemopbouw intact is (Wolthuis & Jelsma 2004). Het gebied maakt deel uit van de Zuidesch van Schoonloo en kent een hoge verwachting op archeologische waarden. Aangezien de nieuwbouwplannen deze potentiële archeologische waarden zullen aantasten, werd door de gemeente besloten om een inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van proefsleuven uit te voeren. Binnen het gebied zouden vijf proefsleuven verdeeld over drie deelgebieden worden aangelegd. Vóór de aanvang van het onderzoek was echter al een wegcunet in het plangebied aangelegd. Daarom is van het oorspronkelijke plan afgeweken en is het wegcunet in twee van de drie deelgebieden als een proefsleuf beschouwd (deelgebieden A en C op afb. 1.4). In het derde deelgebied is wel een proefsleuf aangelegd (deelgebied B). Toen in het wegcunet van deelgebied C een kringgreppel en een deel van een tweede kringgreppel werden aangetroffen, is door het bevoegd gezag, dr. W.A.B. van der Sanden, provinciaal archeoloog van Drenthe, besloten om dit deel van het plangebied vlakdekkend op te graven.

De opdracht voor beide onderzoeken is door de gemeente Aa en Hunze verleend aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv). Het veldwerk werd tussen 4 en 7 juli 2006 uitgevoerd. De dagelijkse leiding in het veld was in handen van mw. drs. J.B. Hielkema, verder werkten mw. R. den Boer (assistent veldtechniek), L. de Jong (fotografie en metaaldetectie), mw. drs. S.A. Mulder (grondwerk) en B. Schomaker (grondwerk) mee aan het veldonderzoek. De uitwerking en verslaglegging van het vondstmateriaal werd verricht door mw. drs. K.L.B. Bosma (aardewerk), drs. J.R. Veldhuis (natuur- en vuursteen) en drs. ing. G.J. de Roller (botanische macroresten).

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt in Schoonloo, ten zuiden van de Westdorperstraat. Aan de westzijde wordt het plangebied begrensd door de Hoofdstraat en aan de oostzijde door de Brinkakkers (afb. 1.1, 1.2 en 1.4). De omvang van het plangebied

bedraagt 2.145 m². Voorafgaand aan het onderzoek was reeds een wegcunet uitgegraven, lopend vanaf de Hoofdstraat met een bocht naar de Brinkakkers. Het terrein ten noorden van het wegcunet lag braak, de aanwezige bebouwing was gesloopt en er waren bomen gerooid.

1.3 Objectgegevens

Provincie	Drenthe
Gemeente	Aa en Hunze
Plaats	Schoonloo
Toponiem	Plantexpo
Kaartblad	17E
Coördinaten	243.388/547.121; 243.531/547.191 243.403/547.229; 243.517/547.238
Periode	Bronstijd / IJzertijd
Type object	Urnenveld
Type bodem	Enkeerdgrond
Geomorfologie	Dekzandrug

1.4 Doel van het onderzoek

Ten behoeve van het IVO door middel van proefsleuven is een Programma van Eisen (PvE) opgesteld door drs. C.G. Koopstra van ARC bv. Hierin zijn de volgende onderzoeksvragen verwoord:

- 1 *Bevinden zich archeologische resten op de drie onderzoeksterreinen?*
- 2 *Wat is de omvang van eventueel aanwezige vindplaatsen?*
- 3 *Wat is de datering van eventueel aanwezige vindplaatsen?*
- 4 *Welke mate van waardering kan aan de eventuele vindplaats worden toegekend?*

Het doel van het onderzoek is om een antwoord te geven op de vraag of dit terrein behoudenwaardig is in de zin van het selectiebeleid van het ministerie van O,C&W.

Omdat in het meest oostelijk gelegen deel van het onderzoeksgebied twee kringgreppels werden aangetroffen, die mogelijk deel uitmaakten van een urnenveld, werd door dr. W.A.B. van der Sanden besloten om het resterende deel van dit terrein vlakdekkend op te graven. Hiertoe is een tweede PvE opgesteld door drs. C.G. Koopstra. In dit PvE zijn de volgende onderzoeksvragen verwoord:

- 1 *Hoeveel individuele grafmonumenten bevinden zich binnen het onderzoeksterrein? Hoeveel grafmonumenten liggen slechts ten dele binnen het onderzoeksterrein?*
- 2 *Bevinden zich in de grafmonumenten ook urnkuilen? Bevatten aanwezige kuilen ook urnen en/of resten daarvan? Bevatten eventueel aanwezige urnen ook crematieresten? Bevatten de grafmonumenten ook (een) losse concentratie(s) van crematieresten? Bevatten de monumenten ook grafmarkeringen waarvan paalgaten het residu vormen?*
- 3 *Bevatten de monumenten nog resten van een heuvel?*

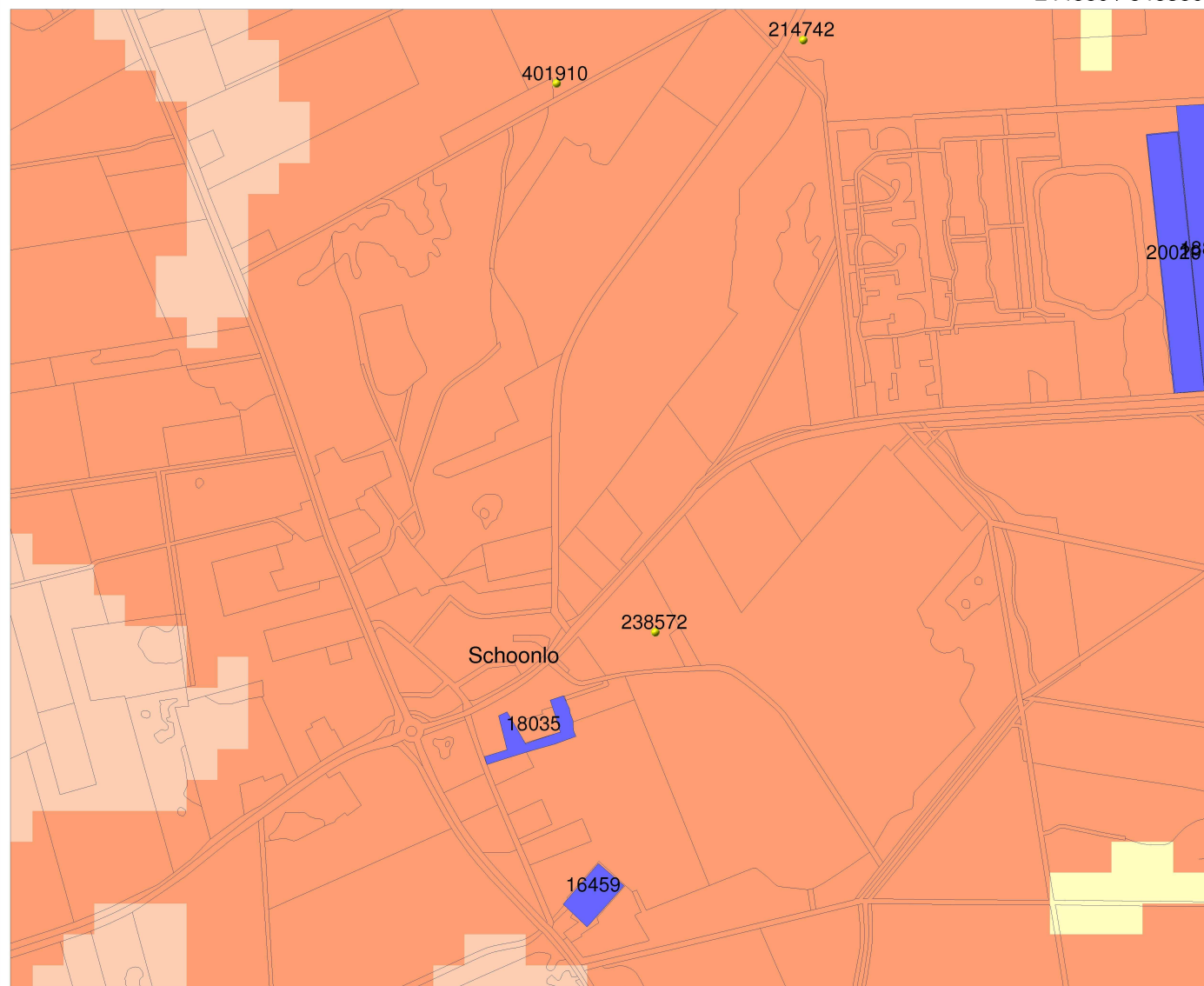

Legenda

— Onderzoekslocatie

Afbeelding 1.1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie (omcirkeld) en omgeving, voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

244559 / 548350

242614 / 546761

Legenda

- WAARNEMINGEN
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- TOP10 ((c)TDN)
- IKAW**
 - zeer lage trefkans
 - lage trefkans
 - middelhoge trefkans
 - hoge trefkans
 - lage trefkans (water)
 - middelhoge trefkans (water)
 - hoge trefkans (water)
 - water
 - niet gekarteerd

PLAATSNAMEN

0 100 m

RACM
Archis2

Afbeelding 1.2 Archeologische verwachtingswaarden en waarnemingen in de omgeving van de onderzoekslocatie (onderzoeksnummer 18035). Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II, 11 december 2006.

- 4 *Wat zijn de diameters van de grafmonumenten? Hoe breed en hoe diep zijn de kringgreppels? Bevatten de greppels ook een paalkrans en/ of een steenkrans? Bevatten de kringgreppels ook votiefgaven?*
- 5 *Wat is de datering van de afzonderlijke grafmonumenten?*
- 6 *Valt bij de aanleg van de grafmonumenten een fasering aan te geven, zowel bij enkele monumenten als bij grafmonumenten onderling?*
- 7 *Kan binnen het onderzoeksgebied een toenmalige begrenzing van het urnenveld worden vastgesteld?*

Het doel van het onderzoek is om deze vragen zo volledig mogelijk te beantwoorden.

1.5 Onderzoeksgeschiedenis

Door bureau De Steekproef is in 2004 een inventariserend veldonderzoek (IVO) uitgevoerd door middel van boringen (Wolthuis & Jelsma 2004). Tijdens dit onderzoek zijn onder het esdek resten van een B-horizont waargenomen. Dit betekent dat (diepere) sporen vermoedelijk goed bewaard zijn gebleven.

Uit de wijde omgeving van Schoonloo zijn talrijke archeologische waarnemingen en monumenten bekend. Ten westen van Schoonloo, bij Elp, zijn grafheuvels en een urnenveld bekend (monumentnr. 2048, 2050 en 9580; afb. 1.3). Ook ten noorden van Schoonloo bevindt zich een urnenveld, langs de weg naar Grollo (monumentnr. 14305). Even ten noorden daarvan ligt een vermoedelijk nederzettingsterrein uit de IJzertijd/Romeinse Tijd, dat niet nader is onderzocht (monumentnr. 14308). Ten noordoosten van Schoonloo ligt een groot celtic field, dat gedateerd wordt in de periode Vroege IJzertijd – Midden Romeinse Tijd (monumentnr. 14306). Verder zijn in de omgeving van Schoonloo vuursteenvindplaatsen bekend uit het Paleolithicum, Mesolithicum en Neolithicum (o.a. monumentnr. 2051).

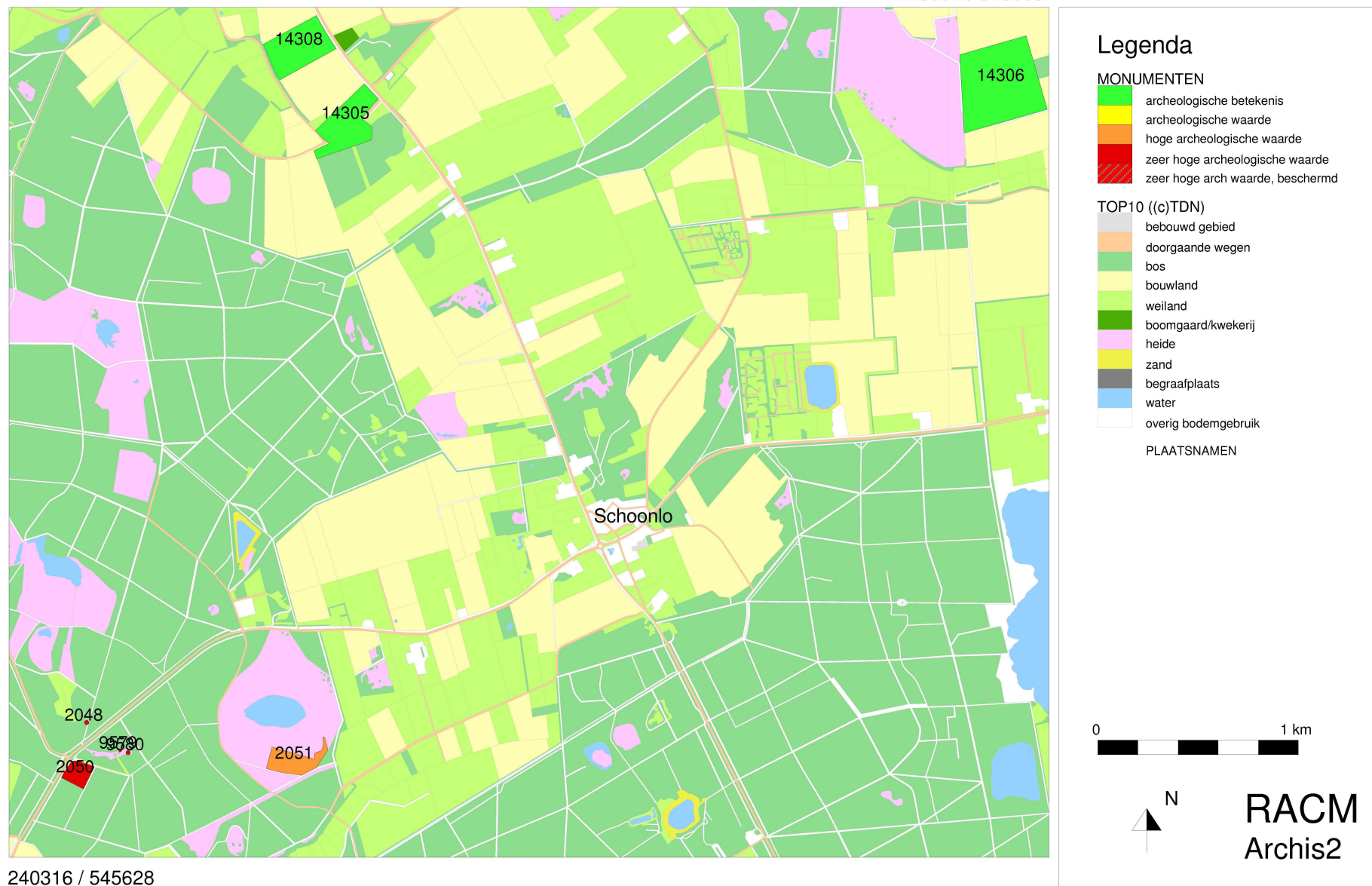
De enige archeologische waarneming uit de nabije omgeving van het onderzoeksgebied betreft een grafheuvel uit de Bronstijd, die op ongeveer 250 m ten oosten van het onderzoeksgebied ligt (waarnemingsnr. 238572; zie afb. 1.2).

1.6 Werkwijze

Het plangebied is in drie zones verdeeld, deelgebieden A, B en C (afb. 1.4). Deelgebied A beslaat het westelijk gelegen terrein, naast de Hoofdstraat, deelgebied B het noordwestelijke terrein ten zuiden van de Westdorperstraat en deelgebied C het oostelijk terrein, grenzend aan de Brinkakkers. In deelgebied A en C is het wegcu-net met een graafmachine opgeschoond, en is het vlak met een schep opgeschaafd. In deelgebied B is machinaal een sleuf met een breedte van 2 m en een lengte van 10 m uitgegraven.

In alle deelgebieden zijn de aanwezige grondsporen gedocumenteerd en zijn er vondsten verzameld. De grote droogte en hoge temperaturen tijdens het veldwerk hadden een negatieve invloed op de zichtbaarheid van de sporen. Het opgravingsvlak en de profielen droogden erg snel uit, en het zand verstoof. Ook de aanwezigheid van boomwortels en veldkeien in deelgebied C maakten het onmogelijk om een goed leesbaar vlak aan te leggen.

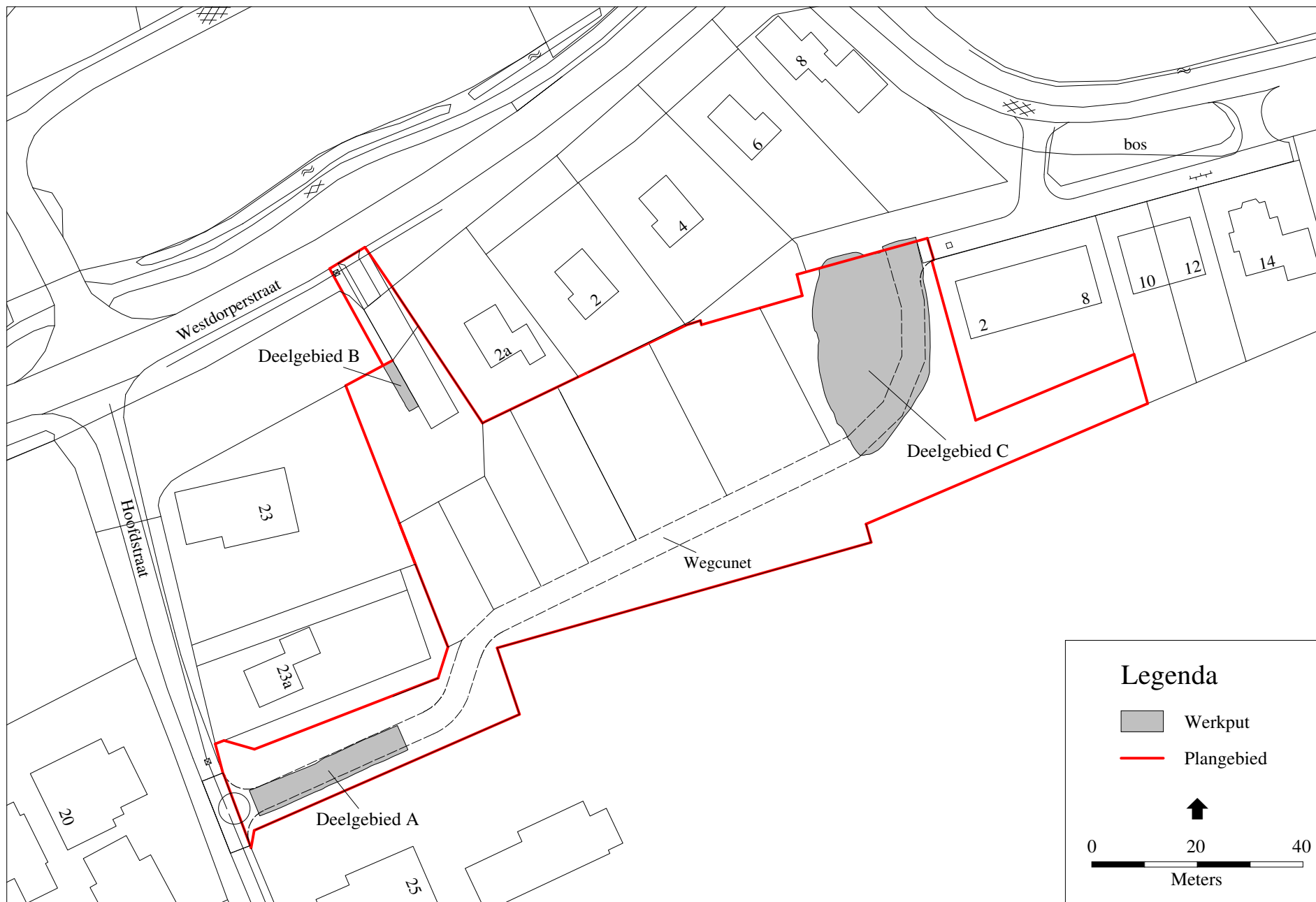
245502 / 549865

Afbeelding 1.3 Monumenten in de (wijde) omgeving van Schoonloo. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II, 11 december 2006.

Ter hoogte van de kringgreppel in terrein C is een groter gebied vlakdekkend opgegraven. Het gaat om een gebied met een omvang van ongeveer 20×40 m. De sporen in dit gebied zijn gedocumenteerd en gecoupeerd. De tweede kringgreppel is in kwadranten opgegraven, zodat ook de profielen konden worden gedocumenteerd. Omdat hieruit bleek dat de bodem behoorlijk diep is verstoord, waardoor er geen restanten van eventuele grafheuvellichamen bewaard zijn gebleven, is bij de derde kringgreppel slechts één profiel gedocumenteerd. De kringgreppels zijn handmatig uitgeschaafd, om eventueel aanwezige paal- of steenkransen te kunnen documenteren. De mogelijke grafkuilen zijn met een troffel uitgeschaafd. Van de drie aangetroffen kringgreppels zijn grondmonsters genomen ten behoeve van archeobotanisch onderzoek.

Aangezien in de gebieden tussen deelgebieden A t/m C de bodem verstoord was vanwege eerdere bebouwing, is hier geen onderzoek verricht.

Afbeelding 1.4 Overzicht van de deelgebieden binnen het onderzoeksgebied. Kaart: B. Schomaker.

2 Sporen en structuren

J.B. Hielkema

2.1 Deelgebied A

In deelgebied A werden greppels en paalsporen aangetroffen (afb. 2.1). Gezien de datering van het vondstmateriaal dat uit deze sporen en bij de aanleg van het vlak is verzameld, is het waarschijnlijk dat deze sporen uit de Nieuwe Tijd stammen (zie paragraaf 3.2). Op oud kaartmateriaal is te zien dat rond 1850–1864 langs de hoofdstraat een rij huizen heeft gestaan (Versfelt 2004, kaart 70 en de kadasterkaart op www.dewoonggeving.nl). De aangetroffen grondsporen en vondsten kunnen daarom vermoedelijk aan deze bebouwing worden gerelateerd.

2.2 Deelgebied B

In deelgebied B werden alleen recente ingravingen aangetroffen (afb. 2.2). De bodem in dit gebied is hierdoor zwaar verstoord. Op deze locatie hebben gebouwen gestaan, die voorafgaand aan het onderzoek zijn gesloopt.

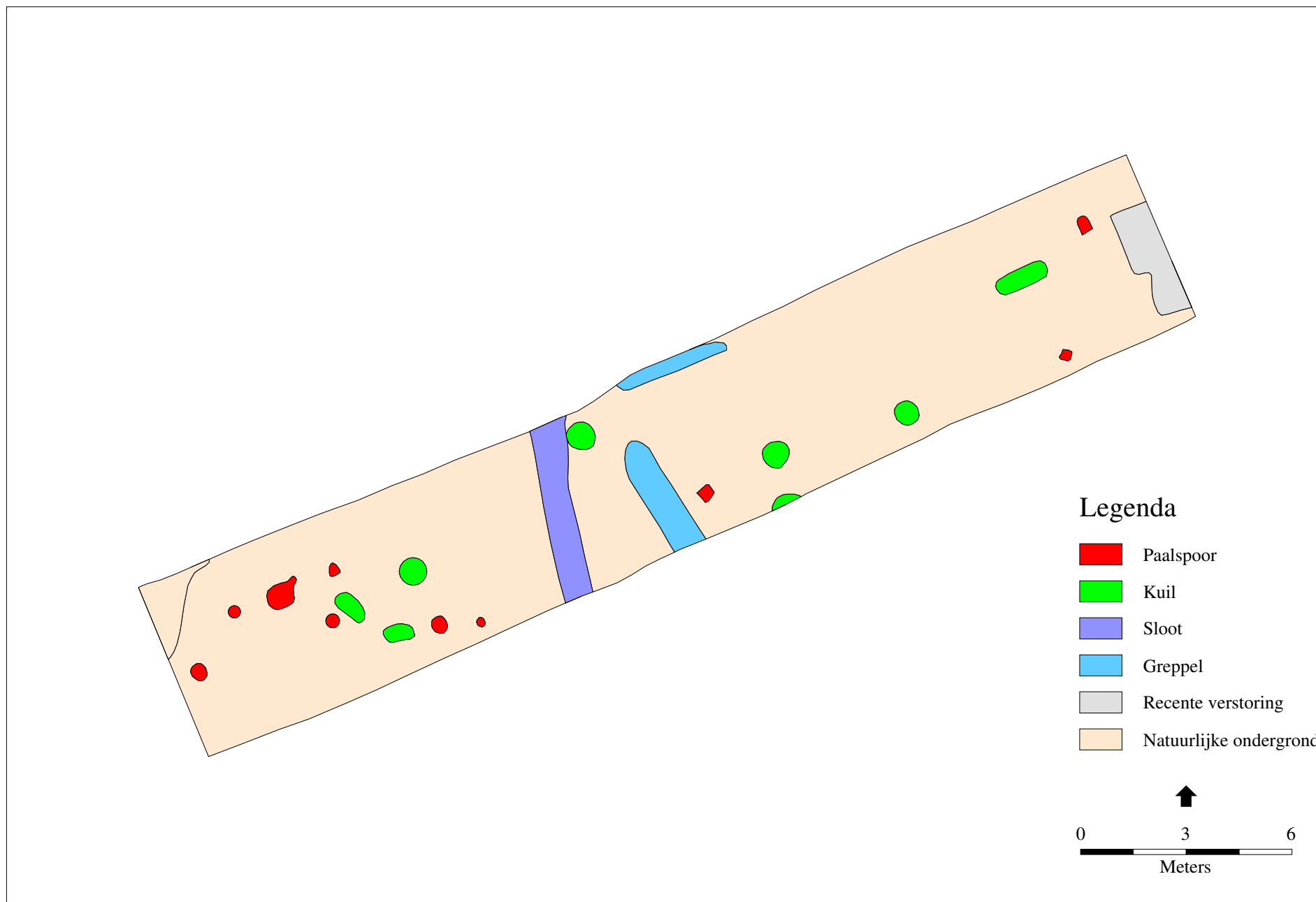
2.3 Deelgebied C

In deelgebied C is een aantal archeologische sporen aangetroffen. De sporen bestaan uit drie kringgreppels, kuilen en paalsporen (afb. 2.3). De kringgreppels zouden onderdeel kunnen hebben uitgemaakt van grafmonumenten in een urnenveld.

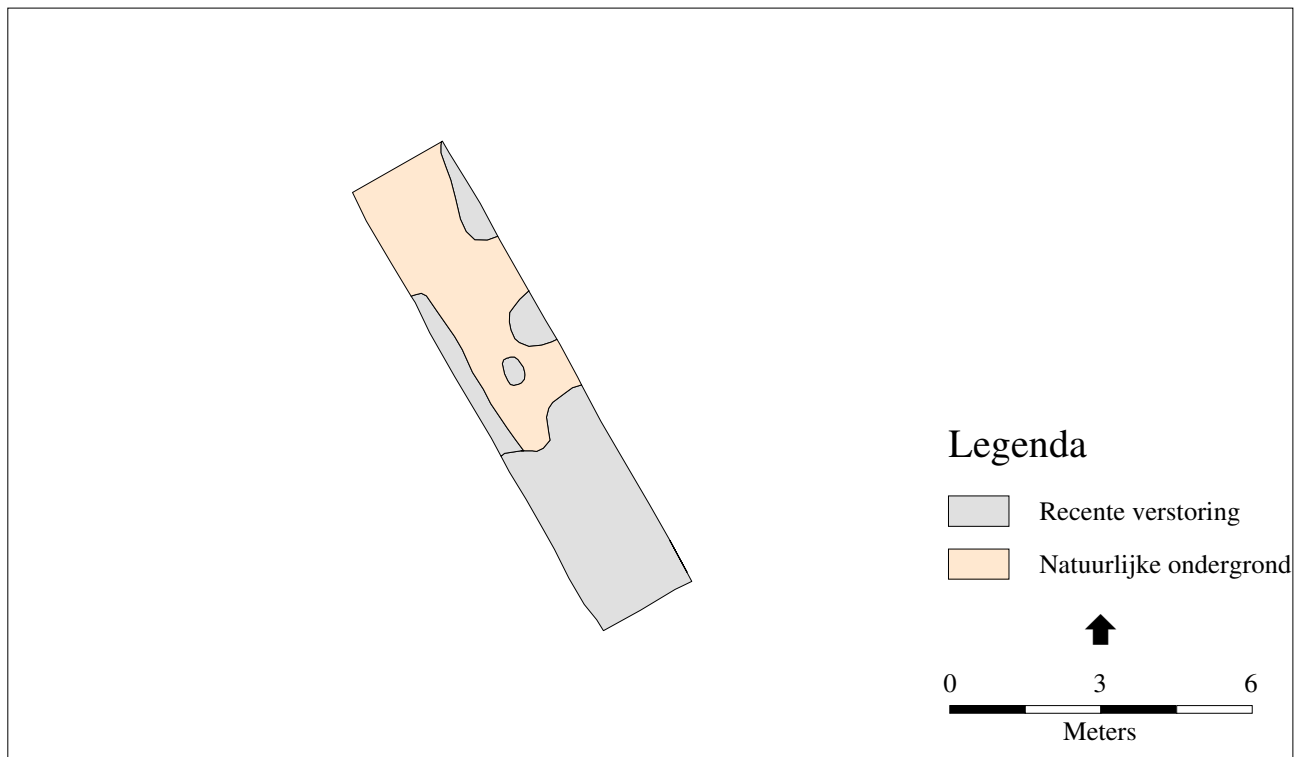
2.3.1 Kringgreppels

Kringgreppel 1

In het noordelijke uiteinde van het wegcunet, nabij de aansluiting met de Brinkkokers, ligt kringgreppel 1 (werkput 2, spoor 2, afb. 2.4). Deze meest westelijk gelegen kringgreppel heeft een doorsnede van ongeveer 7 m. De greppel zelf is ongeveer 40 cm breed. Binnen het wegcunet was deze kringgreppel al vrij diep uitgegraven, waardoor nog een ondiep restant aanwezig was. In het aangrenzende gebied had de greppel een maximale diepte van 15 cm. De kringgreppel is in zijn geheel uitgeschaafd. Er is geen paalkrans of steenkranen aangetroffen en ook

Afbeelding 2.1 Overzicht van de grondsporen in deelgebied A. Kaart: B. Schomaker.

Afbeelding 2.2 Overzicht van de grondsporen in deelgebied B. Kaart B. Schomaker.

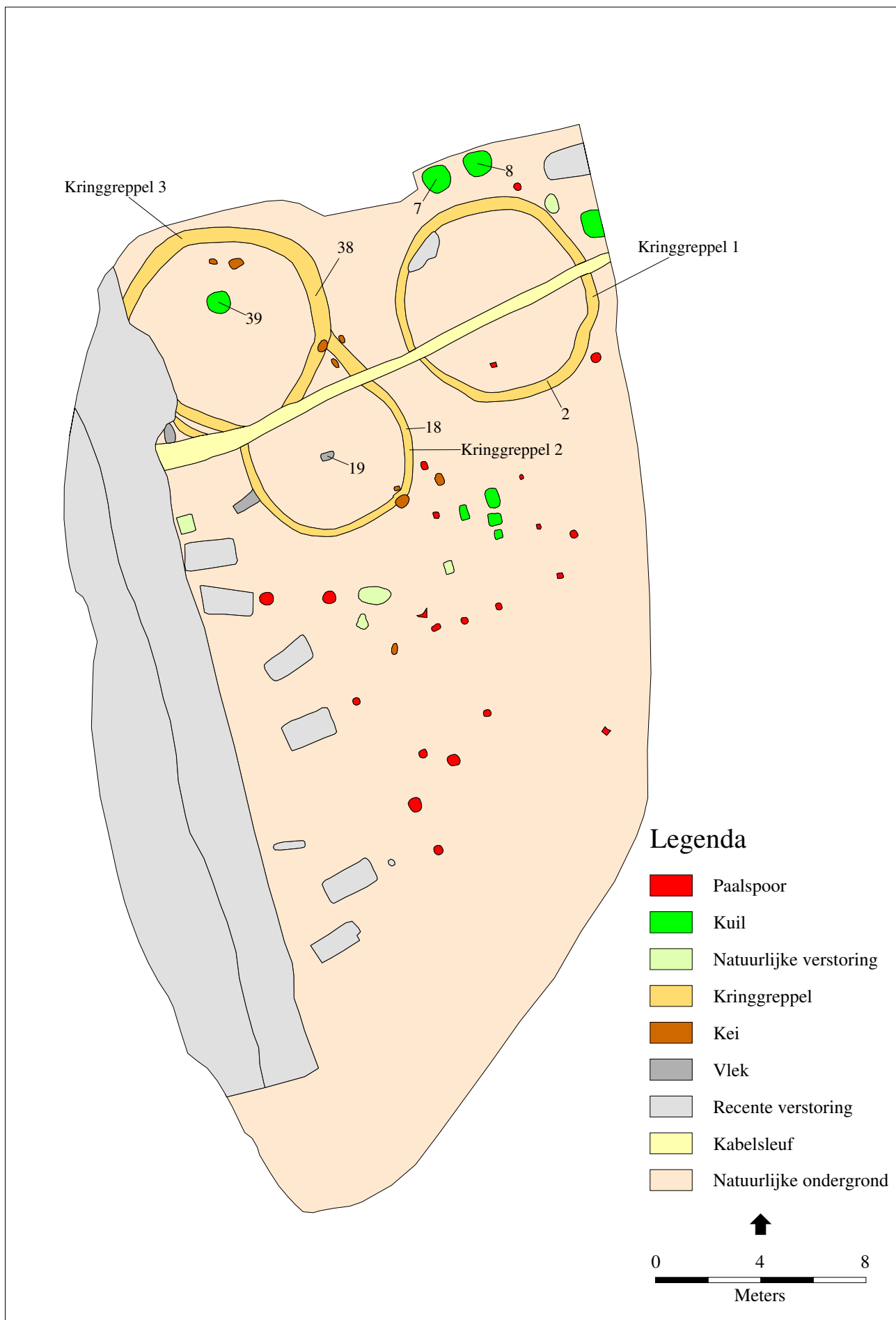
vondstmateriaal ontbreekt. Het centrale deel van de kringgreppel wordt doorsneden door een recente kabelsleuf. Een eventueel aanwezige grafkuil zal hierdoor zijn vergraven.

Kringgreppel 2

Aan de westzijde, vrij dicht naast kringgreppel 1, werd een tweede kringgreppel aangesneden (werkput 2, spoor 18; afb. 2.5). Het betreft ogenschijnlijk een ronde kringgreppel, maar het is mogelijk dat de kringgreppel een sleutelgatvorm heeft gehad. Door de recente verstoring door de al eerder genoemde kabelsleuf is de exacte vorm niet meer te achterhalen. Deze kringgreppel is in kwadranten opgegraven, om de kruisprofielen van een mogelijke grafheuvel te kunnen documenteren.

In de profielen was geen (restant van een) heuvellichaam zichtbaar. Een scherpe grens tussen bouwvoor en natuurlijke ondergrond geeft aan dat de bodem ter plaatse is geëgaliseerd of anderszins afgetopt, waardoor de bouwvoor direct op de C-horizont ligt. Op enkele plaatsen kon nog een restant van de B-horizont worden waargenomen. Aangezien een eventueel heuvellichaam op een hoger niveau zal hebben gelegen, op de top van de natuurlijke ondergrond, kan deze door (sub)recente werkzaamheden zijn verdwenen. De kringgreppel heeft een doorsnede van 6,50 m, een breedte van gemiddeld 30 cm en een diepte van maximaal 15 cm.

In het centrum van de kringgreppel werd een lichtbruine verkleuring waargenomen (werkput 2, spoor 19). Deze is voorzichtig uitgeschaafd, maar bleek slechts enkele centimeters diep te zijn. Mogelijk vormde deze verkleuring het restant van

Afbeelding 2.3 Overzicht van de grondsporen in deelgebied C. Kaart: B. Schomaker.

Afbeelding 2.4 Kringgreppel 1 in het opgravingsvlak. Foto: J.B. Hielkema.

de onderzijde van een grafkuil. In de greppel zelf lag aan de zuidoostzijde een grote veldkei. Door de graafmachine was deze uit de greppel getrokken, maar het was nog duidelijk te zien dat hij oorspronkelijk in de greppel heeft gelegen. Mogelijk heeft deze grote kei als markering van het grafmonument gediend, een fenomeen dat ook bekend is uit graf 601 te Noordbarge en graf 147 uit Anloo (Kooi 1979, p. 132).

Kringgreppel 3

Aan de noordzijde van de tweede kringgreppel ligt een derde kringgreppel (werkput 2, spoor 38; afb. 2.6). Deze kringgreppel lijkt kringgreppel 2 te oversnijden. Helaas kon dit niet duidelijk worden waargenomen door de aanwezigheid van de al eerder genoemde kabelsleuf. De kringgreppel heeft een diameter van 8 m, een breedte van 60 cm en een diepte van 25 cm. Aan de noordwestzijde is de greppel vergraven door een recente verstoring. Uit deze kringgreppel is één vuurstenen afslag afkomstig (zie hoofdstuk 4).

Binnen deze kringgreppel bevond zich ten noordwesten van het centrum een ronde kuil, met een donkergrijze vulling (spoor 39). De kuil heeft een diameter van 90 cm en een diepte van 20 cm. Omdat dit mogelijk een grafkuil kon zijn, is dit spoor voorzichtig uitgetroffeld (afb. 2.7). Dit heeft echter geen urn of crematieresten opgeleverd. Derhalve is niet met zekerheid te bepalen of deze kuil iets te maken heeft met de kringgreppel.

Indien deze drie kringgreppels deel hebben uitgemaakt van een urnenveld, zal dit urnenveld zich naar het zuiden toe waarschijnlijk niet verder hebben uitgestrekt. Het is echter wel goed mogelijk dat het urnenveld zich aan de west-, noord- en oostzijde heeft voortgezet. Dit kon echter niet worden onderzocht vanwege de

Afbeelding 2.5 Kringgreppels 2 en 3 in het opgravingsvlak. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 2.6 Kringgreppel 3, aan de noordwestzijde van het opgegraven gebied. Foto: L. de Jong.

Afbeelding 2.7 Coupe door een mogelijke grafkuil (spoor 39) binnen kringgreppel 3. Foto: L. de Jong.

begrenzing van het onderzoeksgebied door bestaande tuinen en bebouwing. Aan de westzijde is het terrein verstoord door de afbraak van gebouwen. Eventuele archeologische sporen zullen hierbij zijn vernietigd.

2.3.2 Overige sporen

Ten noorden van kringgreppel 1 liggen twee ronde kuilen naast elkaar (werkput 2, sporen 7 en 8; afb. 2.8). Deze kuilen hebben een diameter van ca. 1 m. De westelijke kuil is 50 cm diep, de oostelijke 35 cm. In de kuilen is geen vondstmateriaal aangetroffen. Het is daarom niet duidelijk welke datering ze hebben.

Tot slot zijn in deelgebied C twee min of meer parallelle rijen paalsporen aangetroffen. Deze rijen zijn noord-zuid georiënteerd en bestaan uit vierkante paalsporen. De rijen liggen ongeveer 4 m uit elkaar. De onderlinge afstand tussen de palen binnen een rij bedraagt 2 m. Deze palenrijen hebben waarschijnlijk een erf-scheiding gemarkeerd of de randen van een weg. De scherpe aftekening van deze sporen en de vierkante vorm geeft aan dat ze niet erg oud zijn.

2.4 Vondstmateriaal

Er is een geringe hoeveelheid vondstmateriaal verzameld tijdens het onderzoek. Het betreft aardewerk en vuursteen. Deze vondsten worden in hoofdstukken 3 en 4 besproken. De uitwerking van de botanische macroresten uit de monsters die zijn genomen van de kringgreppels wordt beschreven in hoofdstuk 5.

Afbeelding 2.8 Coupe door twee kuilen (sporen 7 en 8, werkput 2). Foto: L. de Jong.

3 Aardewerk

K.L.B. Bosma

3.1 Inleiding en werkwijze

In dit hoofdstuk zullen de analyseresultaten worden besproken van het aardewerk dat tijdens de archeologische onderzoeken is verzameld. In deelgebied A zijn enkele aardewerkscherven gevonden, de overige deelgebieden hebben geen aardewerk opgeleverd. Het gaat om vier scherven met een gewicht van 124,2 gram. De analyse van het aardewerk kan inzicht verschaffen in de datering van de archeologische vindplaats.

Nadat het vondstmateriaal is gewassen en gedroogd, zijn de scherven aan de specialist ter beschikking gesteld.

3.2 Resultaten

Zoals gezegd zijn er vier fragmenten van aardewerk aangetroffen. Een scherf uit spoor 10 (vnr. 1) is afkomstig van een steengoed kan uit de Nieuwe Tijd. Deze werd geproduceerd in de regio Langerwehe/Raeren/Aken. Uit spoor 13 (vnr. 3) is nog een scherf geborgen. Het betreft een ongeglazuurd wandfragmentje van roodbakkend aardewerk dat niet nader dateerbaar is dan Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd. Tot slot zijn twee fragmenten van twee potten met standring verzameld uit de stort. Het gaat hierbij op potten van roodbakkend aardewerk met loodglazuur uit de Nieuwe Tijd, vermoedelijk de 18e eeuw.

3.3 Conclusie

Tijdens het archeologische onderzoek in Schoonloo is een kleine hoeveelheid aardewerk gevonden. Alleen deelgebied A heeft aardewerk opgeleverd, uit de analyse van het materiaal blijkt dat het uit de Nieuwe Tijd stamt.

4 Natuur- en vuursteen

J.R. Veldhuis

4.1 Inleiding en werkwijze

In dit hoofdstuk wordt het bij de opgraving aangetroffen lithische materiaal besproken. De bestudering van het natuur- en het vuursteen kan informatie opleveren betreffende handelscontacten, de voedselvoorziening, activiteitsgebieden en plaatsgevonden activiteiten. Bij de determinatie van het lithische materiaal gevonden te Schoonloo, zijn de volgende kenmerken vastgelegd¹:

- De metrische gegevens. Het gewicht is tot op de honderste gram nauwkeurig genoteerd. Van het aangetroffen werktuigen is de lengte (vanuit de slagrichting), de breedte en de dikte gemeten. Verder is het percentage oude vlakken genoteerd.
- De (vuur)steensoort op basis van textuur.
- Het artefacttype, onderverdeeld in groep en categorie.²

4.2 Resultaten

In totaal zijn bij het archeologisch onderzoek te Schoonloo twaalf stukken vuursteen en één stuk natuursteen aangetroffen. Deze laatste, vondstnummer 2, betreft een stuk donkerbruine, dichte kwarts zonder sporen van bewerking of gebruik. Bij het vuursteen moet eveneens het grootste deel van het materiaal als ongemodificeerd worden omschreven. Slechts twee stukken vertonen duidelijke sporen van bewerking, maar geen van deze twee leent zich om het materiaal te dateren (zie tabel 4.1).

Het eerste stuk, met vondstnummer 6, betreft een afslag. Aan de proximale zijde is slagvlakpreparatie aanwezig, wat erop wijst dat de vuursteenkernel, voordat de afslag is geslagen, is voorbereid voor een optimaal resultaat. Deze afslag werd in een paalspoor gevonden in combinatie met zeven stukken onbewerkt vuursteen. De vuursteen is van Noord-Nederlandse herkomst, wat betekent dat het materiaal waarschijnlijk lokaal is verzameld.

¹De maten zijn genomen met een schuifmaat tot op de millimeter nauwkeurig. Het gewicht is bepaald tot op de tiende gram nauwkeurig. De overige niet-metrische kenmerken zoals verbranding en bewerkingssporen, zijn met het blote oog of een geologenloep (vergroting 10×) vastgesteld, evenals de aard en uitgangsvorm van het materiaal.

²Voor een verklaring en uitleg van de genoemde artefacten wordt verwezen naar Beuker (1983).

vnr	volg	N	W	L	B	D	deel	soort	groep	categorie	oudvlak	verbrand	opmerking	gebied	vlak	spoor	aard spoor
6	1	7	59,29	–	–	–	gebroken	noordelijke vuursteen	onbewerkt	–	100%	nee	–	C	1	37	paalspoor
6	2	1	0,37	–	–	–	compleet	morene vuursteen	afslag	–	60%	nee	–	C	1	37	paalspoor
13	1	1	1,07	16	21	4	compleet	noordelijke vuursteen	retouche alg	afslag	90%	nee	retouche=steil	C	1	38	kringgreppel
7	1	2	0,68	–	–	–	compleet	noordelijke vuursteen	onbewerkt	–	100%	nee	natuurlijke afslagen	C	1	19	vlek
5	1	1	1,25	–	–	–	proximaal	noordelijke vuursteen	afslag	–	10%	nee	slagvlak preparatie	C	1	43	natuurlijk
2	1	1	52,61	–	–	–	compleet	kwarts	onbewerkt	–	100%	nee	grootte=grind	A	1	13	paalspoor

Tabel 4.1 Determinatiegegevens van het vuur- en natuursteen te Schoonloo in aantallen (N) en gewichten in grammen (W).

Het tweede stuk, vondstnummer 13, is eveneens een afslag, maar hier is door middel van retouchering een werktuig van gemaakt: een afslag met retouche. De retouche beperkt zich tot één zijde en is steil aangebracht. Ook dit stuk betreft lokaal verzamelde vuursteen. In tegenstelling tot de afslag is bij dit werktuig echter geen sprake van voorbewerking: het dorsale vlak bestaat zelf uit 100% oude vlakken, waarmee dit stuk als een decortatie-afslag moet worden gerekend. Dit stuk is gevonden in kringgreppel 3.

4.3 Conclusie

Gelet op de geringe hoeveelheid vuur- en natuursteen dat bij de opgraving is verzameld, is het niet mogelijk concrete uitspraken te doen met betrekking tot deze materiaalgroep. Van de in hoofdstuk 1 opgesomde onderzoeksvragen, kan alleen over de datering een opmerking worden geplaatst. Zoals uit de analyseresultaten blijkt, is het niet mogelijk om het gevonden lithische materiaal aan een archeologische periode te koppelen. De geringe hoeveelheid materiaal maakt het evenmin mogelijk om activiteitsgebieden te herleiden of om uitspraken te doen over de op de vindplaats plaatsgevonden activiteiten.

5 Botanische macroresten

G.J. de Roller

5.1 Inleiding

Tijdens de opgraving te Schoonloo is de inhoud van de aangetroffen kringgreppels steekproefsgewijs bemonsterd voor analyse van botanische macroresten. In overleg met de projectleider is besloten om één monster uit kringgreppel 2 (vnr. 9) te waarderen.

5.2 Werkwijze

Het grondmonster bestond uit droog zand. Via flotatie is het verkoolde materiaal uit de grond verzameld en afgegoten over een 0,5 en 2 mm zeef. Na droging zijn beide fracties onder een stereomicroscoop gewaardeerd op het voorkomen van macroresten en houtskool.

5.3 Waarderingsresultaten

Uit de waardering volgt dat er geen macroresten aanwezig zijn. In de residuen bevinden zich sporen van een bodemschimmel (*Cenococcum*) en kleine verkoolde stukjes van heidetakjes (*Calluna/Erica*) welke niet nader te determineren zijn.

5.4 Conclusie en aanbeveling

De resultaten van het gewaardeerde monster zijn slecht. Hoewel de aanwezigheid van schimmelsporen op goede conserveringsomstandigheden wijst, zijn er geen macroresten en/of determineerbare houtskool resten aangetroffen. De kans dat de andere monsters beter materiaal bevatten is daardoor minimaal.

Selectieadvies

Na publicatie van de opgravingsgegevens worden de monsters afgestoten.

6 Synthese

J.B. Hielkema & M.J.M. de Wit

Te Schoonloo zijn drie kringgreppels aangetroffen, die mogelijk deel hebben uitgemaakt van grafmonumenten binnen een urnenveld. Indien het hier een urnenveld betreft, is alleen de zuidelijke begrenzing van het urnenveld tijdens het onderzoek vastgesteld. Aan de westzijde is het terrein verstoord door recent afgebroken bebouwing, aan de noordzijde en oostzijde zijn tuinen en bebouwing aanwezig, waaronder eventueel nog resten van het urnenveld aanwezig zouden kunnen zijn. Indien de drie opgegraven kringgreppels restanten van grafmonumenten zijn, hebben binnen de greppels lage grafheuvels gelegen. Hiervan zijn echter geen restanten meer teruggevonden. Binnen de kringgreppels 2 en 3 bevinden zich, min of meer centraal gelegen, mogelijke grafkuilen (sporen 18 en 39, werkput 2). In deze kuilen werden echter geen urn of crematieresten aangetroffen. De relatie tussen deze kuilen en de omringende greppel kon daarom niet worden aangetoond. In kringgreppel 1 was geen spoor van een grafkuil aanwezig. Het centrum van kringgreppel 1 was verstoord door een kabelsleuf. Uit de profielen van de werkputten bleek dat de bodem tot in de onderzijde van de B-horizont is verstoord. Hierdoor ontbreekt het oude oppervlak en het bovenste deel van de bodemopbouw. Restanten van grafheuvels en mogelijk aanwezige grafkuilen kunnen op deze wijze verloren zijn gegaan.

Urnenvelden komen in Drenthe voor in de periode van 1100–500 v. Chr. Na een periode waarin het gebruikelijk was om de dode te begraven in een grafheuvel, waarbij soms meerdere mensen in dezelfde heuvel werden bijgezet, werd het gebruikelijk om de doden te cremeren en ook individueel te begraven. De mensen werden dichtbij elkaar begraven en zo ontstonden de urnenvelden. In veel gevallen liggen de urnenvelden dichtbij of zelfs om oudere grafheuvels. De vroegste vorm van grafmonument binnen de urnenvelden bestaat uit dodenhuisjes, waarbij de bijgezette crematie wordt geflankeerd door een aantal palen, waarover een aarden heuvel werd geworpen. Uit Westfalen werd rond 1000 v. Chr. een vorm van grafmonument overgenomen die bestaat uit een grafkuil met een laag heuveltje eroverheen. De grond voor de heuvel werd uit een greppel rondom de heuvel gegraven. Een voorhof gaf de vorm van een sleutelgat, meestal aan de zuidoostzijde (Kooi 1979, p. 130). Dit type graf, type Wessinghuizen genoemd, komt alleen in Zuidoost-Drenthe en Westerwolde voor. Tussen 850 en 750 v. Chr. was de algemene vorm een ronde grafheuvel met een ronde greppel (Kooi 1979, p. 132). Een andere vorm die in deze periode voorkomt betreft de langwerpige grafheuvels. In de laatste fase van de urnenvelden, vanaf 700 tot 500 v. Chr., wordt de

crematie met resten van de brandstapel in zijn geheel door een heuvel bedekt. Dit zijn zogenaamde brandheuvels. Er werden zowel ronde als vierkante of langwerpige greppels gegraven. Vaak liggen de grafmonumenten dicht tegen elkaar aan, waardoor ingewikkelde patronen ontstaan.

De locatie van de urnenvelden lijkt door een drietal factoren te zijn beïnvloed: de afstand tot een nederzetting, de afstand tot wegen en het bodemreliëf (Kooi 1979, p. 152–166). Uit opgravingen waar urnenvelden samen met nederzettingen uit dezelfde periode zijn onderzocht, blijkt dat urnenvelden in het algemeen dichtbij de bijbehorende nederzettingen gelegen waren. De afstand tussen een urnenveld en een nederzetting zal gering zijn geweest (minder dan 100 m). Dit is bijvoorbeeld gebleken bij de opgraving in Dalen, waar vlakbij de nederzetting een grafveld lag (De Wit 2003). Binnen de urnenvelden van Sleen en Noordbarge zijn wegen aangetoond die langs of door het urnenveld liggen. De locatie van het urnenveld van Wapse en Gasteren op een zandrug, geeft aan dat er een duidelijk relatie is tussen het urnenveld en het aanwezige reliëf.

Indien het op het onderzoeksgebied om een urnenveld zou gaan, blijkt dat deze op een langgerekte zandrug, die parallel aan de Hondsrug loopt, gesitueerd is. Mogelijk heeft over deze zandrug een oude verbindingroute gelopen. Ook ligt zo'n 250 m ten oosten van het onderzoeksgebied een grafheuvel uit de Bronstijd (waarnemingsnr. 238572; zie afb. 1.2). Deze factoren geven aan dat men een bewuste keuze voor de locatie heeft gemaakt: in de buurt van een grafheuvel, op een zandrug en mogelijk langs een oude weg. Vermoedelijk kan in de nabije omgeving een gelijktijdige nederzetting worden verwacht.

Er is echter een argument tegen de veronderstelling dat we hier te maken hebben met grafmonumenten en dat is de afwezigheid van vondstmateriaal uit de kringgreppels en mogelijke grafkuilen. Alleen uit kringgreppel 3 is een vuurstenen afslag afkomstig. Hierdoor is de functie van de kringgreppels en de kuilen niet met zekerheid toe te schrijven aan die van grafmonumenten. Daarbij is het geenszins duidelijk of de kringgreppels en kuilen überhaupt bij elkaar horen. Het ontbreken van een centrale bijzetting in de grafmonumenten komt overigens wel voor, namelijk bij brandheuvels (zie hoofdstuk 7).¹

Bakker (2004, pp. 97–113) heeft een mogelijke andere verklaring voor kringgreppels waarvan niet onomstoten is vastgesteld dat ze behoren tot grafmonumenten. Hij verklaart dat dit 'graancirkels' zijn, greppels die werden aangelegd rondom de koren- en of hooimijten die het hemelwater opvingen dat van de mijten afdroop. De ronde vorm van de greppels werd bepaald door de ronde vorm van de mijten. Bakker baseert zich voornamelijk op de 'graancirkels' van het Hoogkarspeltype (West-Friesland), maar publiceert ook een overzicht van plaatsen waar dergelijke cirkels nog meer zijn aangetroffen, onder meer in Jutland (Denemarken), Sleeswijk-Holstein (Duitsland) en in de rest van Nederland. De meeste van deze 'graancirkels' worden gevonden in natte gebieden, waar het hemelwater niet makkelijk in de bodem wordt opgenomen. Bakker geeft echter ook voorbeelden van

¹Schriftelijke mededeling dr. P.B. Kooi, Groninger Instituut voor Archeologie (GIA).

mogelijke ‘graancirkels’ op de zandgronden, zoals te Losser (Twente)² en te Rosmalen en Bladel (Noord-Brabant). In de greppels te Losser waren gaten gegraven door de oerbank heen, zodat het water de bodem in kon (‘kuilenkransen’). Drentse voorbeelden geeft Bakker niet.

De functie van ‘graancirkels’ voor de kringgreppels te Schoonloo heeft echter een aantal argumenten tegen. Zo is in principe geen noodzaak om op de zandgronden ‘graancirkels’ aan te leggen, gezien de goede waterdoorlaatbaarheid van de bodem en de lage grondwaterspiegel. Bovendien waren in de prehistorie de zandgronden over het algemeen veel meer bebost dan de natte gebieden, zoals West-Friesland (Van den Broeke 1991, p. 253). Hout genoeg dus voor het bouwen van spiekers en geen noodzaak om tot andere opslagmogelijkheden over te gaan. Bovendien is de diameter van de bekende ‘graancirkels’ eigenlijk altijd dezelfde, namelijk om en nabij de 4 m (IJzereef 1981, Buurman 1979 en Ufkes & Veldhuis 2003), veel kleiner dan de diameters van de kringgreppels in Schoonloo.

²Door drs. J.N. Lanting van het Groninger Instituut voor Archeologie (GIA) wordt echter tegengesproken dat het hier een ‘graancirkel’ betreft (mondelinge mededeling A. Ufkes, ARC bv).

7 Conclusie

J.B. Hielkema & M.J.M. de Wit

Ten behoeve van het onderzoek in Schoonloo zijn twee PvE's opgesteld: de eerste voor het inventariserende veldonderzoek (IVO), de tweede voor de opgraving van het eventuele urnenveld. In dit hoofdstuk zullen de onderzoeksvragen uit beide PvE's worden beantwoord. Met betrekking tot de vragen van het eerste PvE, kunnen aan de hand van de resultaten van het IVO de volgende antwoorden worden gegeven:

1 Bevinden zich archeologische resten op de drie onderzoeksterreinen?

Op terrein A zijn sporen en vondsten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. Terrein B bleek verstoord te zijn door recente ingravingen, hier zijn geen archeologische sporen of vondsten aangetroffen. Op terrein C, aan de oostzijde van het plangebied, zijn in het wegcunet delen van drie kringgreppels aangetroffen. De functie van de kringgreppels is niet helemaal zeker. Ze zouden deel hebben kunnen uitgemaakt van grafmonumenten binnen een urnenveld. Omdat duidelijke grafkuilen ontbreken en geen vondstmateriaal is aangetroffen, is dit echter niet zeker. Uit de laatste fase van de urnenveldenperiode komt het ontbreken van een centrale bijzetting in de grafmonumenten echter wel voor. Dan gaat het om brandheuvels, die gewoonlijk zijn gemarkeerd door vierkante en rechthoekige greppels en een enkele keer ook door een kringgreppel.¹

2 Wat is de omvang van eventueel aanwezige vindplaatsen?

Indien de kringgreppels deel uitmaken van een urnenveld, kan de precieze omvang van dit urnenveld tijdens het onderzoek niet worden bepaald. Er zijn echter wel aanwijzingen. Ongeveer 250 m ten oosten van de vindplaats ligt een Bronstijd grafheuvel (waarnemingsnr. 238572) en in het Noordelijk Archeologisch Depot (NAD) is uit Schoonloo één melding bekend (1959-III.2) van een geoorde biconische urn met crematieresten uit de Late Bronstijd. De precieze locatie van deze vondst is onduidelijk, er wordt gemeld dat de urn is gevonden 'aan de weg Schoonloo-Borger, bij de WAKO-duiker'. De term 'WAKO-duiker' is een productnaam. Dit is een duiker bestaande uit geprofileerde stalen platen die in segmenten aan elkaar worden gebout. Binnen de gemeente Aa en Hunze is, zowel intern als extern, navraag gedaan over de locatie van deze duiker, maar deze kan niet worden getraceerd.² Wellicht moet deze plek gevonden worden in de buurt van de grafheuvel en kan deze

¹Schriftelijke mededeling dr. P.B. Kooi, Groninger Instituut voor Archeologie (GIA).

²Schriftelijke mededeling dhr. C. Houx, gemeente Aa en Hunze.

urn tot een oudere fase van het urnenveld behoren, die tussen de grafheuvel en de kringgreppels in het onderzoeksgebied kan liggen. In dit geval moet gedacht worden aan een vrij uitgebreid urnenveld, met een doorsnede van ongeveer 250 m.

3 *Wat is de datering van eventueel aanwezige vindplaatsen?*

Urnenvelden dateren uit de Late Bronstijd tot en met de Midden-IJzertijd, ongeveer tussen 1100–500 v. Chr. Gezien het ontbreken van centrale graven in de kringgreppels en de mogelijkheid dat het brandgraven betreft, zouden ze kunnen dateren uit de laatste fase van de urnenveldenperiode, ca. 700–500 v. Chr.

4 *Welke mate van waardering kan aan de vindplaats worden toegekend?*

Indien de vindplaats een urnenveld betreft, is dit bijzonder. Ten noorden en westen van Schoonloo zijn wel dergelijke vondstcomplexen en mogelijk bijbehorende nederzettingen aangetroffen, maar uit (de nabije omgeving van) Schoonloo zijn slechts weinig archeologische vondsten uit deze periode bekend (zie afb. 1.2). De grafheuvel en de vondstmelding uit het NAD van de Late Bronstijd kunnen door de vondst van de kringgreppels in een breder kader worden geplaatst.

De vragen die ten behoeve van de opgraving van het eventuele urnenveld zijn opgesteld, kunnen als volgt worden beantwoord:

1 *Hoeveel individuele grafmonumenten bevinden zich binnen het onderzoeksterrein? Hoeveel grafmonumenten liggen slechts ten dele binnen het onderzoeksterrein?*

Er zijn drie mogelijke grafmonumenten aangetroffen, die geheel binnen het onderzoeksterrein liggen. Er zijn geen monumenten aangetroffen die ten dele binnen het onderzoeksterrein liggen.

2 *Bevinden zich in de grafmonumenten ook urnkuilen? Bevatten aanwezige kuilen ook urnen en/of resten daarvan? Bevatten eventueel aanwezige urnen ook crematieresten? Bevatten de grafmonumenten ook (een) losse concentratie(s) van crematieresten? Bevatten de monumenten ook grafmarkeringen waarvan paalgaten het residu vormen?*

Binnen kringgreppels 2 en 3 zijn kuilen gevonden (sporen 18 en 39, werkput 2), die mogelijk een functie als grafkuil hebben gehad. In deze kuilen werden geen urnen aangetroffen, en evenmin crematieresten of houtskool. Kringgreppel 1 had geen grafkuil of bijzetting. Er zijn geen urnen of crematieresten aangetroffen tijdens het onderzoek. De kringgreppels bevatten geen grafmarkeringen van paalgaten.

3 *Bevatten de monumenten nog resten van een heuvel?*

In de gedocumenteerde profielen van kringgreppels 2 en 3 waren geen resten van een heuvellichaam aanwezig. De bodem is tot de top van de C-horizont verstoord. Het oorspronkelijke maaiveld en eventuele resten van een grafheuvel zijn niet meer aanwezig.

4 *Wat zijn de diameters van de grafmonumenten? Hoe breed en hoe diep zijn de kringgreppels? Bevatten de greppels ook een paalkrans en/of een steenkrans? Bevatten de kringgreppels ook votiefgaven?*

Kringgreppel 1 heeft een diameter van 7 m. De greppel heeft een breedte

van 40 cm en een diepte van 15 cm. Kringgreppel 2 heeft een diameter van 6,5 m. De greppel is 30 cm breed en maximaal 15 cm diep. In kringgreppel 2 werd een grote veldkei aangetroffen, die daar bewust ingelegd lijkt te zijn. Mogelijk kende deze veldkei een functie als markering van de kringgreppel/het grafmonument. Kringgreppel 3 heeft een diameter van 8 m, is 60 cm diep en 25 cm breed. Er zijn geen paal- of steenkransen aangetroffen in de greppels. Ook vondstmateriaal ontbreekt.

5 *Wat is de datering van de afzonderlijke grafmonumenten?*

Aangezien er geen dateerbaar vondstmateriaal is aangetroffen bij de grafmonumenten, is het niet mogelijk gebleken de afzonderlijke kringgreppels te dateren.

6 *Valt bij de aanleg van de grafmonumenten een fasering aan te geven, zowel bij enkele monumenten als bij grafmonumenten onderling?*

Kringgreppel 1 en 2 zijn vergelijkbaar wat diameter en breedte van de greppel betreft. De derde kringgreppel heeft een grotere diameter en de greppel is breder en dieper dan de andere twee. Deze greppel oversnijdt greppel 2, en is daarom jonger.

7 *Kan binnen het onderzoeksgebied een toenmalige begrenzing van het urnenveld worden vastgesteld?*

Ten zuiden van de drie aangetroffen kringgreppels werden geen andere kringgreppels aangetroffen. Aan deze zijde lijkt de begrenzing van het mogelijke urnenveld te zijn bereikt. Aan de overige zijden kan het urnenveld zich nog hebben uitgestrekt. Aan de westzijde is het terrein verstoord door recent afgebroken bebouwing. Aan de noord- en oostzijde zou het urnenveld in de aanwezige tuinen en onder de huizen door kunnen lopen.

Literatuur

- Bakker, J.A., 2004. *Kanttekeningen bij mijn publicaties en enige andere zaken*. Baarn.
- Beuker, J.R., 1983. *Vakmanschap in vuursteen. De vervaardiging en het gebruik van vuurstenen werktuigen in de prehistorie*. Assen (Museumfonds Publicatie 8).
- Broeke, P.W. van den, 1991. Nederzetting, graf en samenleving in de metaaltijden. In: J.H.F. Bloemers & T. van Dorp (red.), *Pre- & protohistorie van de Lage Landen*. Houten, pp. 251–263.
- Buurman, J., 1979. Cereals in Circles – Crop Processing Activities in Bronze Age Bovenkarspel (the Netherlands). In: U. Körber-Grohne (Hrsg.), *Festschrift Maria Hopf*. Köln/Bonn, pp. 21–37 (Archaeo-Physika 8).
- IJzereef, F.G., 1981. *Bronze Age animal bones from Bovenkarspel: the excavation at Het Valkje*. Amersfoort (Nederlandse oudheden 10, Project Noord-Holland 1).
- Kooi, P.B., 1979. *Pre-Roman Urnfields in the North of the Netherlands*. Rijksuniversiteit Groningen (diss.).
- Ufkes, A. & J.R. Veldhuis, 2003. *Nederzettingssporen uit de Bronstijd bij Zwaagdijk-Oost. Een definitief archeologisch onderzoek in het plangebied Zwaagdijk-Oost, gemeente Wervershoof (N.-H.)*. Groningen (ARC-Publicaties 113).
- Versfelt, H.J., 2004. *Kaarten van Drenthe 1500–1900*. Groningen/Veendam.
- Wit, M.J.M. de, 2003. *Een Aanvullend Archeologisch Onderzoek op ‘De Spil’ te Dalen, gemeente Coevorden (Dr.)*. Groningen (ARC-Publicaties 72).
- Wolthuis, I. & J. Jelsma, 2004. *Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek aan de Westdorperstraat te Schoonloo, gemeente Aa en Hunze*. Zuidhorn (De Steekproef 2004-08/16).